

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5, 1. Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

α. ΓΡΑΜΜΑΤΑ, ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Φιλοσοφία

Η χριστιανική θρησκεία δεν επέτρεψε τη συνέχιση της ελληνικής και ρωμαϊκής παράδοσης· δεν ήταν όμως άγνωστη στους βυζαντινούς λόγιους (στη Δυτική Ευρώπη η ελληνική φιλοσοφία διαδόθηκε μόλις το 12^ο αι. από αραβικές μεταφράσεις)

- Επιρροές από Αριστοτέλη, Πλάτωνα, νεοπλατωνικούς:
  - Εικονομαχία
    - ✓ Εκκλησιαστικοί συγγραφείς αντλούσαν επιχειρήματα για να υποστηρίξουν τις θέσεις τους υπέρ των εικόνων (Ιωάννης Δαμασκηνός)
  - Μακεδονική δυναστεία (πνευματική αναγέννηση, στροφή στη μελέτη της κλασικής κληρονομιάς) ← ιδιαίτερη επίδραση από Πλάτωνα
    - ✓ **Μιχαήλ Ψελλός**: πολυγραφότερος με πολλά ενδιαφέροντα, διευθυντής του Πανδιδακτηρίου (Πανεπιστημίου) της Μαгнаύρας.
  - Τελευταία δεκαετία Βυζαντίου : Σύγκρουση μεταξύ πλατωνικών και αριστοτελικών.
    - ✓ Σημαντικότερος εκπρόσωπος των πλατωνικών: ο **Γεώργιος Γεμιστός ή Πλήθωνας** : συνέβαλε αργότερα στην ίδρυση της πλατωνικής Ακαδημίας στη Φλωρεντία και γενικότερα στην αναγέννηση των πλατωνικών σπουδών στην Ιταλία
    - ✓ Σημαντικότερος εκπρόσωπος των αριστοτελικών: ο **Γεώργιος Σχολάριος ή Γεννάδιος** (πρώτος πατριάρχης μετά την Άλωση).

Χρονογραφία - Ιστοριογραφία

- Χρονογραφία
  - ✓ Αναπτύσσεται προκειμένου να αναδείξει τη συμβολή του Βυζαντίου στην ιστορία της σωτηρίας του ανθρώπου
  - ✓ Συχνά μοναδικές για ιστορικά πρόσωπα ή γεγονότα
  - ✓ Δε χαρακτηρίζονται από αξιοπιστία
  - ✓ Σημαντικότεροι εκπρόσωποι: Θεοφάνης ο Ομολογητής, Γεώργιος Μοναχός.
- Ιστοριογραφία
  - ✓ Πρότυπα οι κλασικοί συγγραφείς της αρχαιότητας
  - ✓ Κυριότεροι εκπρόσωποι
    - **Μιχαήλ Ψελλός**
    - **Άννα Κομνηνή**: Αλεξιάς: περιγράφει τα ιστορικά συμβάντα της εποχής της βασιλείας του πατέρα της Αλέξιου Α΄ Κομνηνού
    - **Λαόνικος Χαλκοκονδύλης** : τόνισε την ενότητα του χριστιανικού κόσμου απέναντι στους Οθωμανούς

Λογοτεχνία

- **Πρώτοι αιώνες**
  - ✓ Το κυριότερο είδος που αναπτύσσεται είναι η εκκλησιαστική υμνογραφία
  - ✓ Κυριότεροι εκπρόσωποι: Ιωάννης Δαμασκηνός, Κοσμάς ο Μελωδός, Θεόδωρος Στουδίτης, Κασσία ή Κασσιανή
- **10^{ος} , 11^{ος} αι.**
  - ✓ Ακριτικά τραγούδια: αρχή νεοελληνικής δημοτικής ποίησης
- **12^{ος} αι.**
  - ✓ Επικράτησε η δημώδης γλώσσα, την οποία χρησιμοποίησαν και πολλοί λόγιοι
  - ✓ Κυριότερος εκπρόσωπος: Θεόδωρος Πρόδρομος ή Πτωχοπρόδρομος
- **Παλαιολόγια εποχή**
  - ✓ Ιπποτικό μυθιστόρημα : σε δημώδη γλώσσα με ελληνοιστικές ή δυτικές επιρροές
  - ✓ Χρονικό Του Μορέως

Θεολογία

Οι θεολογικές έριδες ανέδειξαν μεγάλους συγγραφείς

- **7^{ος} αι.:** Μάξιμος ο Ομολογητής, Ιωάννης Σχολαστικός (Περί Παραδείσου: περιγράφει τις βαθμίδες της κλίμακας που οδηγού τον άνθρωπο από τη γη στον ουρανό, στην πνευματική δηλαδή ολοκλήρωση)
- **Εικονομαχία:** Ιωάννης Δαμασκηνός
- **Εποχή Μακεδόνων.** Φώτιος (Μυριόβιβλος: σημαντικές πληροφορίες για έργα αρχαίων Ελλήνων και χριστιανών συγγραφέων τα οποία δε σώζονται), Κύριλλος και Μεθόδιος (μετάφραση στα σλαβικά βιβλίων από την Παλαιά και Καινή Διαθήκη)
- **14ος αι.:** Γρηγόριος Παλαμάς: επικεφαλής του κινήματος του Ησυχασμού(= κίνημα του οποίου οι εκπρόσωποι πρεσβεύουν πως με τη μοναξιά, τη σιωπή, τον ασκητισμό την προσευχή και την καρδιά, μέσα στην οποία είναι συγκεντρωμένη η νόηση, επιτυγχάνεται η επικοινωνία με το Θεό).

Επιστήμες

- **Στέφανος ο Αλεξανδρινός** (7^{ος} αι.) δίδαξε στο πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης μαθηματικά, φιλοσοφία και μουσική
- **Αλέξανδρος ο Τραλλιανός** (τέλη 6^{ου} αι.): ιατρική
- **Λέων ο Φιλόσοφος ή Μαθηματικός** (9^{ος} αι.): ασχολήθηκε με τα αρχαία μαθηματικά και τις φυσικές επιστήμες.

Τεχνολογία

- Επινόηση και κατασκευή σημαντικών τεχνολογικών επιτευγμάτων: *αστρολάβοι, ηλιακά ρολόγια, βαλλίστρες, υγρό πυρ* (το σημαντικότερο ίσως επίτευγμα)· στο Λέοντα το Μαθηματικό αποδίδεται η επινόηση ενός *οπτικού τηλεγράφου*.

B. ΤΕΧΝΕΣ

- 8^{ος} , 9^{ος} αι. : εκτεταμένες καταστροφές λόγω εικονομαχικών ερίδων
- **Μακεδονική δυναστεία**: αξιόλογοι αυτοκράτορες, μακίνες τεχνών → σημαντική ανάπτυξη της τέχνης
- 11^{ος} , 12^{ος} αι. : οικονομική καχεξία του κράτους που επηρεάζει και την καλλιτεχνική δημιουργία
- 14^{ος} , 15^{ος} αι. : Παλαιολόγεια Αναγέννηση

Αρχιτεκτονική

- ▶ Βασικό αρχιτεκτονικό σχέδιο: βασιλική (δημόσια ρωμαϊκά κτίσματα)
- ▶ 6^{ος} αι: βασιλική μετά τρούλου (Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης) → εξελίχτηκε σε όλη τη διάρκεια της βυζαντινής περιόδου
- ▶ Μακεδονική δυναστεία: εγγεγραμμένος σταυροειδής μετά τρούλου
  - ✓ Παραλλαγή: ο αγιορείτικος τύπος: τρεις από τις τέσσερις κεραίες του σταυρού (Α,Β,Ν) καταλήγουν σε κόγχες.
  - ✓ Πεντάτρουλος ρυθμός: τρούλοι πάνω από κάθε κεραία του σταυρού
  - ✓ Οκτάτρουλος (Δαφνί, όσιος Λουκάς)
- ▶ Δύση : επιρροή από βυζαντινή αρχιτεκτονική : Άγιος Μάρκος Βενετία
- ▶ Σε περίοδο ακμής οι ναοί έχουν πλούσιο διάκοσμο, ενώ το αντίθετο σε περίοδο οικονομικής παρακμής
- ▶ Το εξωτερικό των ναών προδίδει προχειρότητα στην κατασκευή, ενώ το εσωτερικό κοσμεύεται από ψηφιδωτά, φορητές εικόνες ή έργα ξυλογλυπτικής
  - ✓ Από την εποχή των Μακεδόνων και το εξωτερικό κοσμεύεται με κεραμοπλαστική και άλλα διακοσμητικά στοιχεία.

Ζωγραφική

- ▶ Εικονομαχία:
  - Οπισθοδρόμηση της θρησκευτικής ζωγραφικής: απεικόνιση συμβόλων και φυσιοκρατικών παραστάσεων
- ▶ Μακεδονική δυναστεία
  - Πλούσια διακόσμηση εσωτερική : μνημειακή εσωτερική ζωγραφική: ψηφιδωτά (Όσιος Λουκάς, Μονή Δαφνίου, Νέα Μονή Χίου)
  - Διαμορφώνεται το πρόγραμμα εικονογράφησης στο εσωτερικό των ναών.
    - ✓ Κορυφή τρούλου : Παντοκράτορας περιστοιχιζόμενος από Αγγέλους και προφήτες
    - ✓ Κόγχη ιερού: Παναγία ανάμεσα στους αρχαγγέλους Γαβριήλ και Μιχαήλ
    - ✓ Λοφία τρούλου: τέσσερις Ευαγγελιστές
    - ✓ Τοίχοι: δεσποτικές γιορτές, Άγιοι, Μάρτυρες.
- ▶ Παλαιολόγεια περίοδος: οικονομική κρίση → το βάρος στις τοιχογραφίες και τις φορητές εικόνες : δραματικές σκηνές γεμάτες πάθος (Μανουήλ Πανσέληνος, Θεοφάνης ο Έλληνας)

Χαρακτηριστικά βυζαντινής ζωγραφικής:

- Οι μορφές επιβάλλονται να εικονογραφούνται σύμφωνα με ορισμένους κανόνες → περιορισμός ελευθερίας καλλιτέχνη.
    - ✓ Απουσία βάθους
    - ✓ Μετωπική απεικόνιση μορφών
    - ✓ Αυστηρότητα, επισημότητα
- έκφραση ματαιότητας φυσικού κόσμου, προβολή αιωνιότητας .

Μικρογραφία - Μικροτεχνία - Μικρογλυπτική

- ▶ Μικρογραφίες σε βυζαντινά χειρόγραφα, κυρίως αυτά που προέρχονται από αυτοκρατορικά εργαστήρια → προβολή (όπως και στη μνημειακή ζωγραφική) της πολιτικής και θρησκευτικής εξουσίας (ιδιαίτερα στα αριστοκρατικά ψαλτήρια του 10^{ου} αι.)
- ▶ Μικροτεχνία, Μικρογλυπτική
  - ✓ Έργα από πολύτιμα μέταλλα: σμάλτο, ξύλο, ελεφαντόδοντο
  - ✓ Ποικιλία συνθέσεων, εξαιρετικά λεπτή επεξεργασία υλικών
  - ✓ Η ακμή της μικρογλυπτικής συμπίπτει με την ακμή του κλασικισμού, ιδιαίτερα επί Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

(υποστηρικτικό υλικό του p.p)

Αρχαιότερες (μεσοβυζαντινή εποχή): Σινά: κλασικίζουσα τεχνοτροπία , πολύ ελεύθερες πινελιές → ιδεαλιστική απόδοση μορφών (σ. 30)

Εικονομαχία: δισδιάστατες· χοντρά περιγράμματα· χρωματική κλίμακα σε τόνους του κόκκινου και καστανού (σ. 33,34)

10^{ος} , αρχές 11^{ου} αι. : δύο τεχνοτροπίες:

- Μια ζωγραφικότερη (ανάλογη με τις μικρογραφίες της μακεδονικής αναγέννησης)→ έντονες κλασικές αναμνήσεις: πλαστική απόδοση όγκων, ομαλή μετάβαση από το φως στη σκιά (σ. 38, Αγ. Χρυσόστομος)
- Μια γραμμικότερη: επίπεδες δισδιάστατες μορφές: σχηματοποίηση, αφαίρεση· τονίζονται τα περιγράμματα

12^{ος} αι. : νέα θέματα: Δευτέρα Παρουσία, παραλλαγές Παρθένου Βρεφοκρατούσας

πριόντος του 12^{ου} αι.: δυναμισμός , διακοσμητική διάθεση· ωοειδή πρόσωπα, αμυγδαλωτά μάτια → ιδανική ομορφιά· σφιχτό πλαίσιο, εκφραστικός ρόλος γραμμής (σ. 67)

τέλος 12^{ου} αι.: μανιερισμός· ψιλόλιγνα πρόσωπα, κατακερματισμός πτυχολογίας. (σ. 72)· νέο θέμα: η άκρα ταπείνωση (σ. 76)

13^{ος} αι. : ανάδειξη όγκου, υποχώρηση ρόλου γραμμής· απλοποιημένη, ήρεμη πτυχολογία· μαλακό πλάσιμο προσώπων (σ. 94)

τέλη 13^{ου} αι.: τεκτονική δομή → υπερβολικά ογκώδεις μορφές· τραχειά χαρακτηριστικά, εξωτερίκευση συναισθημάτων → έντονες δραματικές κινήσεις (σ. 98, εικ.79)

13^{ος} -14^{ος} αι.: εγκαταλείπεται η ογκηρή τεχνοτροπία → ήρεμες, ηπιότερες εκφράσεις· μορφές λεπτές , κάποτε ασταθείς· εκλέπτυνση → επιστροφή σε κλασικά πρότυπα. (σ.97,99)

β' μισό 14^{ου} αι.: δύο τάσεις

εξπρεσιονιστική: πολύ κινημένες μορφές , γρήγορες πινελιές, παραγμένη πτυχολογία (σ.138)

κλασικότερη: ευρυθμία, συμμετρία στις κινήσεις, ήρεμη έκφραση (σ.117)